

Els reptes de la seguretat en les festes de foc pirotècnic en el nou context europeu

Jordi Bertran

L'assagista, filòsof i novel·lista Umberto Eco explica que les "altres" cultures diferents a la pròpia són precisament cultures, amb les seves creences, amb els seus ritus, amb els seus costums, completament raonables en el context en què s'han desenvolupat, és a dir, que es regeixen per la seva pròpia lògica interna. No totes les lògiques són, doncs, iguals, sinó que n'existeixen de ben diverses, que és necessari prendre en consideració, sense menystenir-les ni molt menys reprimir-les.

Quan els eurodiputats del Parlament europeu van aprovar la *DIRECTIVA 2007/23/CE DEL PARLAMENTO EUROPEO Y DEL CONSEJO, de 23 de mayo de 2007, sobre la puesta en el mercado de artículos pirotécnicos*, només van tenir en compte les lògiques internes predominants en els estats no mediterranis d'Europa. Per a un suec o per a un alemany, la tradició pirotècnica és estrictament la del castell de focs artificials, disparat estrictament per professionals, amb uns estàndards de seguretat per als espectadors molt superiors als que estem habituats en l'àrea mediterrània, on territoris com el País Valencià, Andalusia, Itàlia –amb Nàpols i Sicília al capdavant-, Malta o Catalunya gaudeixen d'una tradició pirotècnica molt antiga tant a nivell professional com per part de col·lectius amateurs hereus de l'ús que els gremis feien dels anomenats "focs grecs" en les festes populars de tot el cicle anual.

El foc pirotècnic com a patrimoni històric

A l'Europa mediterrània medieval l'església desenvolupà una teatralitat catequètica per a la difusió de la religió. Certes representacions incorporaren durant els segles XIV-XV el foc pirotècnic com a element espectacular i efecte especial. Entre 1356 i 1368 el bisbe de València insistia que la representació de la Pentecosta per commemorar la baixada de l'Esperit Sant sobre els apòstols s'havia de fer un sol cop i sense coets, en relació a la màquina o colom que descendia del sostre de la catedral. El 1383 els especiers o adroguers de Tarragona ja fabricaven voladors de foc grec o pirotècnic. Cap al 1400 els voladors eren estesos arreu en festivitats religioses i civils. Paral·lelament, es desenvolupen formes populars de pirotècnica persistents fins ara. Així, a València el 1412 el consell municipal va prohibir que "null hom no gos lançar corredors ab polvora e foch per les carreres don sorten perills, per experiencia de cremament dalberchs". Els corredors de pólvora i foc són els actuals coets borratxos de diferents eixides.

Dins aquest mateix esperit, el cicle del Corpus i de les festes patronals va dissenyar a partir del segle XIV un extraordinari conjunt d'elements: balls, personatges bíblics, bestiari, jocs al·legòrics i entremesos. Comptem amb notícies a tot el Principat, en una extensió generalitzada d'aquest model festiu. Els entremesos de Sant Miquel o l'Infern i el de Sant Jordi i el Drac són claus en la teatralitat medieval que es perpetua en les principals festes del domini català. Tarragona té la primera referència de *focs grecs* dins l'entremès de Sant Miquel el 1436, quan coneixem el nom del primer pirotècnic català. Guillem Xon ven cinc dotzenes de *focs grechs*. El Consell municipal també paga a Gabriel Sapere cinc *canons* per disparar-los. El foc, les espurnes i els esclats de trons dibuixen el caos, amb què l'època medieval caracteritza l'infern. Poc després, el 1439, els administradors del Corpus de Tortosa van regular la coeteria per no malmetre la indumentària dels espectadors ni els guarniments.

El 1445 apareix el mot *coet* al País Valencià. València estableix zones dins el casc urbà on es fabrica i ven pirotècnic, fins el punt que el 1469 es dicten prohibicions "per quant experiencia ha mostrat que les cases en les quals polvora, coets e tronadors se fan e se tenen, stan a gran perill de prendres foch en aquelles ... maiorment quant en les dites cases promptissimes a penre e encendres lo foch". Ateses aquestes raons "perque incendi algu no si seguesca, stablexen e proveexen que ... en algun temps no presomesca o gosa persona alguna fer polvora, coets o tronadors o tenir o vendre aquells, sots pena de treents solidos e perdre la polvora, coets o tronadors". La prohibició diferencia la matèria prima -pòlvora- dels artificis resultants: coets i tronadors, uns productes amb efectes lumínics i altres només amb tro.

La prohibició és relacionada amb la destrucció -el 1467- de l'altar major i retaule de la catedral valenciana pels focs del colom de la Pentecosta. A Catalunya també són documentades màquines aèries de focs que pugen i baixen en els temples. El 1453 a Barcelona en l'entremès de l'Anunciació una coloma troba Maria usant *raigs de lums o de foch qui no damniffich res*. Al XV a Lleida en el Misteri de la Colometa de la Pentecosta, s'introduí el colom que baixava des del cimbori amb focs i tronadors, i una roda amb dotze flames. Aquestes formes pirotècniques generaven un terrabastall extraordinari, per la qual cosa foren foragitades a la plaça o prohibides. Tot i així, encara avui es conserven coloms amb focs i petards en representacions a les portes dels *duomi* de Florència i Orvieto, i a la plaça de Sant Marc de Venècia, totes poblacions italianes.

En l'actualitat les formes interiors pirotècniques sorprenen, perquè són pràctiques extingides utilitzades per emfatitzar els moments claus

de les representacions. En les Passions se simulava el terratrèmol que acompanya la mort de Jesucrist amb esclats de pólvora, efecte repetit en la resurrecció. Les salves que encara es llencen des del terrat de la basílica de Santa Maria en el zenit del Misteri d'Elx, dins el cicle de l'Assumpció de la Mare de Déu, per assenyalar les pujades i baixades de personatges, són una pervivència de primitives fórmules escèniques. L'ínfern també comptava amb efectes pirotècnics. Un text occità del XV explica el sistema perquè els diables llencin foc a través de màscares i des de peus i mans, i per preservar l'atrezzo i els actants. Usaven una barreja de trementina –oli essencial resultant de la mixtura de monoterpens obtinguts en la destil·lació de l'oleoresina dels pins-, esca seca preparada amb la polpa d'aquest bolet, cotó i aiguardent, a la qual calaven foc. Els diables duen *tubs de pólvora* als peus i mans. Les màscares aïllen l'individu d'un dipòsit de fang amb carbons, sofre i aiguardent; quan l'actor bufa, fa sortir una flama blava pels orificis de la careta.

La pirotècnia de la teatralitat religiosa fou imitada en espectacles àulics a les corts reials de tota Europa. Els governants n'havien comprovat l'efectivitat i el ressò popular, i no és estrany que la incorporeassin en bèsties com el griu en la batalla de Balaguer entre moros i cristians, escenificada a Saragossa el 1414 en la coronació de Ferran I.

Patrimoni i policia

Com comprovem, doncs, des de pràcticament el seu naixement, la festa pirotècnica no ha estat exempta de conflictes entre les lleis policials o de seguretat i les lleis patrimonials o de respecte a l'herència dels nostres avantpassats. Per això, hem de cercar l'equilibri ponderat entre la racionalitat a què obliga l'estat de dret i el respecte a les tradicions. Però és clar que si el valor cultural de la festa està contrastat per les corresponents autoritats administratives, el xoc entre seguretat i festa, entre seguretat i cultura, entre seguretat i tradició, és plantejable d'una manera molt diferent a si la festa a què ens referim no compta amb el suport de les administracions que contrasti i afirmi amb criteris científics la integració de la festa en el patrimoni cultural i etnogràfic.

En els darrers anys la noció de patrimoni cultural s'ha ampliat considerablement, i la importància molt més gran que ara se li concedeix es basa en el nivell cada cop major de conscienciació sobre la seva riquesa i vulnerabilitat. La visió tradicional del patrimoni cultural considerava fonamentalment els béns artístics i monumentals heretats dels temps passats, com les obres escultòriques i pictòriques o les grans mostres arquitectòniques. Actualment, en canvi, hi ha una consciència cada cop més important sobre que aquest patrimoni

comprèn també les manifestacions culturals intangibles, com són les tradicions orals, la música, les festes i les llengües. Per això, darrerament han augmentat les accions des de la UNESCO destinades a la preservació i revitalització del patrimoni immaterial o intangible fins esdevenir i ocupar una de les seves línies prioritàries. El concepte de patrimoni immaterial o intangible és per a la UNESCO *el conjunt de formes de cultura tradicional i popular o folklòrica, és a dir, les obres col·lectives que emanen d'una cultura i es basen en la tradició. Aquestes tradicions es transmeten oralment o mitjançant gestos i es modifiquen en el decurs del temps a través d'un procés de recreació col·lectiva. S'hi inclouen les tradicions orals, els costums, les llengües, la música, els balls, els ritus, les festes, la medicina tradicional i la farmacopea, les arts culinàries i totes les habilitats especials relacionades amb els aspectes materials de la cultura, com les eines i l'hàbitat.*

Així, la UNESCO va proclamar el 18 de maig de 2001 les primeres obres mestres del patrimoni oral i immaterial de la Humanitat. Posteriorment, el 2005, la Patum de Berga també seria declarada.

Per tant, veiem que des de les altes instàncies institucionals a nivell mundial, hom considera que el concepte de patrimoni ha evolucionat substancialment. La UNESCO ha pres la decisió i el compromís d'iniciar accions dirigides al salvament i la pervivència de les expressions del gènere humà plasmades en les produccions culturals dels nostres pobles, fins el punt que el 17 d'octubre de 2003 va aprovar a París la Convenció per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial. Sovint aquestes manifestacions són amenaçades amb la desaparició per l'escassa valoració que se'n fa o la manca de mitjans de protecció, o per accelerats processos de transformació que posen en perill la seva continuïtat o bé la pervivència de la seva intimitat i de la seva originalitat intrínseques.

La Constitució Espanyola de 1978, en el seu art. 46 preveu:

Els poders públics garantiran la conservació i promouran l'enriquiment del patrimoni històric, cultural i artístic dels pobles d'Espanya i dels béns que l'integren, sigui quin sigui el règim jurídic i la titularitat. La llei penal sancionarà els atemptats contra aquest patrimoni.

L'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006 explicita en l'art. 127:

Correspon a la Generalitat de Catalunya la competència exclusiva en matèria de cultura. Aquesta competència exclusiva comprèn en tot cas: ... b) El patrimoni cultural, incloent`hi en tot cas:

Primer. La regulació i l'execució de mesures destinades a garantir l'enriquiment i la difusió del patrimoni cultural de Catalunya i a facilitar-hi l'accés.

Segon. La inspecció, l'inventari i la restauració del patrimoni arquitectònic, arqueològic, científic, tècnic, històric, artístic, etnològic i cultural en general.

Els articles 44.4 i 44.5 afegeixen:

Els poders públics han de fomentar la investigació i la recerca científica de qualitat, la creativitat artística i la conservació i la difusió del patrimoni cultural de Catalunya. Els poders públics han d'emprendre les accions necessàries per a facilitar a totes les persones l'accés a la cultura, als béns i als serveis culturals i al patrimoni cultural, arqueològic, històric, industrial i artístic de Catalunya.

Per tant, a més de la UNESCO, el concepte de patrimoni també ha estat considerat tant per les lleis estatals com per les catalanes des d'una perspectiva àmplia. Per això, al costat del patrimoni moble i immoble, tangible i material i, per tant, probablement més evident, apareixen també les altres formes patrimonials dins les quals podem situar la festa. La Ley 16/1985, del Patrimonio Histórico Español, dedicava un títol específic al *patrimoni etnogràfic*:

Art.46. Forman parte del Patrimonio Histórico Español los bienes muebles e inmuebles y los conocimientos y actividades que son o han sido expresión relevante de la cultura tradicional del pueblo español en sus aspectos materiales, sociales o espirituales ...

*Art. 47.2. Son bienes muebles de carácter etnográfico ... todos aquellos objetos que constituyen la manifestación o el producto de actividades laborales, estéticas y **lúdicas** propias de cualquier grupo humano, arraigadas y transmitidas consuetudinariamente.*

3. Se considera que tienen valor etnográfico y gozarán de protección administrativa aquellos conocimientos o actividades que procedan de modelos o técnicas tradicionales utilizados por una determinada comunidad.

La llei espanyola introduïa, doncs, el vessant lúdic com un dels paràmetres avaluable per considerar un bé com a integrant del patrimoni etnogràfic. En aquest sentit, els objectes emprats en les diferents pràctiques festives autòctones serien plenament dins aquesta etiqueta i alhora les mateixes activitats festives que provenen de models tradicionals. El foc festiu es troba sens dubte dins aquests paràmetres.

Així mateix, d'acord amb les competències exclusives que la Generalitat de Catalunya té en matèria d'espectacles i activitats recreatives, la Llei 10/ 1990, de 15 de juny, sobre policia de l'espectacle, les activitats recreatives i els establiments públics, té, entre d'altres, l'objectiu de garantir la seguretat i evitar molèsties a tercers, defensant els drets i la seguretat del públic com a usuari i consumidor, i preservar l'ordre públic en el sentit estricte. El Decret 239 / 1999, de 31 d'agost, aprovà el Catàleg dels espectacles, les activitats recreatives i els establiments públics sotmesos a aquesta Llei, tot definint-los i classificant-los, i adequant la normativa a la realitat actual. Aquest catàleg inclou dins l'epígraf de les activitats recreatives, per una banda, les revetlles i festes populars, i per altra, les manifestacions folklòriques. Per tant, tant els espectacles públics de focs artificials com les actuacions de grups de foc queden afectades per aquesta Llei, ja que habitualment són inclosos en celebracions populars. Tot i així, en tant que manifestacions en què s'usen explosius, també seran de competència estatal perquè són activitats d'interès supraestatal.

Per la seva banda, la Llei 9/1993 del Patimoni Cultural Català en l'art. 1.3 del títol preliminar especifica clarament que la cultura popular i tradicional és plenament dins la consideració patrimonial:

També formen part del patrimoni cultural català els béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional.

En aquest sentit, el Parlament de Catalunya en la seva sessió del 17 de febrer de 1993 havia aprovat la Llei de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i de l'Associacionisme Cultural, que precisament és la llei sectorial que ha fixat l'ordenació d'aquest sector específic que ens ocupa. La mateixa definició o concepte de cultura popular i tradicional que aporta la llei explicita la festa com un dels àmbits afectats:

La cultura popular i tradicional inclou tot el que fa referència al conjunt de manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com són les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, les tècniques i els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional, i també les activitats tendents a difondre-les arreu del territori i a tots els ciutadans.

Per tant, les dones i els homes de la cultura popular i tradicional tenim la sort de comptar amb una llei sectorial, atenció que d'altres àmbits de la cultura encara no han rebut. Aquesta llei cal considerar-la dins el marc genèric del patrimoni cultural propi. La interrelació entre cultura popular i tradicional i patrimoni, entre festa i patrimoni, és a dir, la identificació de la festa amb el concepte de patrimoni viu,

immaterial o o intangible, essencial per abordar el tractament del foc festiu. Entre els objectius del gestor i de l'agent cultural que treballi en l'àmbit de la festa, considerarem indispensables l'augment dels seus nivells de protecció, la seva conservació, l'acreciment, la investigació, la difusió i el seu foment. L'estimulació de la participació de la societat en tot aquest treball serà fonamental per tal de reeixir-ne.

D'altra banda, la Llei estatal de Bases de Règim Local en l'art. 25.2 estableix entre les competències del municipi les activitats culturals, l'ocupació del temps lliure i el turisme, i en l'art. 85 estableix que són serveis públics locals els que tendeixen a la conservació dels fins assenyalats com a competència dels ens locals. La festa i el foc pirotècnic s'insereixen plenament dins aquests supòsits i, de fet, fins i tot trobem que aquestes activitats festives vinculades al foc tenen un potencial prou clar com a recurs turístic.

En definitiva, entenem que, a l'hora de parlar del valor patrimonial de la festa i del foc pirotècnic, hem d'abordar la corresponsabilitat de les diferents administracions públiques –internacionals, estatals, autonòmiques i locals. En aquest sentit, també existeix jurisprudència útil per sustentar aquesta tesi. Així, com declara la Sentència del Tribunal Constitucional 49/1984, de 14 d'abril, *la cultura és quelcom de la competència pròpia i institucional tant de l'Estat com de les Comunitats Autònomes, i encara podríem afegir d'altres Comunitats, ja que allí on viu una comunitat hi ha una manifestació cultural respecte de la qual les estructures públiques representatives poden ostentar competències.*

Diferenciació entre foc pirotècnic i foc festiu

En l'actualitat és innegable la vigència i vitalitat de les festes de foc pirotècnic a Catalunya. No totes les festes de foc festiu són, però, de foc pirotècnic, ja que la riquesa patrimonial del país és molt àmplia. És necessari tenir en compte un seguit de manifestacions etnogràfiques no han de ser incloses dins el concepte de foc pirotècnic, i a les quals no afecta per a res la nova Directiva europea del 2007:

1. Les festes populars taurines, amb la modalitat del bou embolat, han desenvolupat normatives d'actualització continuada des dels anys vuitanta fins al 2001, tant en l'àmbit estatal com en el nacional. Complementàriament la Generalitat treballa des del 2005 en un manual de bones pràctiques, que a hores d'ara no

té nivell normatiu sinó de recomanació. És una festa de foc festiu però no pirotècnic.

2. Els grups d'armes d'avantcàrrega –balls de Serrallonga, trabucaires, galejadors, moros i cristians- es regeixen per la normativa estatal de 1993, que s'ha complementat en aspectes puntuals de forma posterior. És una festa de foc festiu però no pirotècnic.
3. Fogueres, torxes, atxes i falles: cap de les fogueres de Nadal, Reis, Sant Antoni, Carnaval, Sant Josep, Sant Joan o d'altres, no pertany a la categoria de foc pirotècnic, ni tampoc les falles pirinenques, ni la Fia faia de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola, ni les falles, atxes o torxes de la nit de Reis en diferents municipis, com La Riera de Gaià, Taradell o Vandellòs.

Aquesta és una de les errades que s'està propagant des de diferents mitjans de comunicació i col·lectius associatius, ja que es confon les festes amb pirotècnia i les festes amb foc no pirotècnic.

D'altra banda, és un fet objectiu que la normativa de policia de l'espectacle és absolutament obsoleta, especialment en els espectacles públics de focs artificials, que encara es regulen pel que fa a la seva realització a través de les ordres ministerials del 1988-89. En el cas d'aquests espectacles públics de focs artificials, que sempre hauran de ser disparats per professionals donats d'alta a la seguretat social, Catalunya no ha desenvolupat una normativa pròpia, quan sí que ho hauria pogut fer en comptar amb competències en espectacles, a diferència d'Euskadi, que arran d'un accident luctuós en què una carcassa sense explotar va caure sobre un nadó i el va matar en el seu cotxet, va preparar-ne una tècnicament molt ben fonamentada: el Decret 240/1998, de 22 de setembre, pel qual es regula precisament la celebració d'espectacles amb artificis pirotècnics dins la comunitat autònoma basca. Les distàncies de seguretat que estableix per als castells de focs estan basades en rigorosos estudis tècnics i són de gran utilitat, fins el punt que són diferents els ajuntaments arreu de l'Estat espanyol que les usen per delimitar les zones de seguretat davant la ineficàcia del govern estatal en actualitzar les ordres ministerials dels anys vuitanta.

La nova directiva europea sí que afecta inevitablement a una altra forma de foc pirotècnic: els grups de foc –balls de diables, bèsties i colles de foc-, que es regulen tant per la normativa estatal –modificada per darrer cop el 2005- com per la nacional (1999). El decret català dels grups de foc va néixer arran de l'augment de la sinistralitat, i s'activà definitivament arran d'una víctima mortal. Aquesta sí que és una festa inevitablement de foc pirotècnic.

Emergència d'Europa

La redacció de la DIRECTIVA 2007/23/CE DEL PARLAMENTO EUROPEO Y DEL CONSEJO, de 23 de mayo de 2007, sobre la puesta en el mercado de artículos pirotécnicos, suposà un veritable terrabastall a l'Estat espanyol al cap de pocs dies de la seva publicació.

El Govern estatal traslladà alguns dels articles de la nova directiva europea a la legislació espanyola en data 3 de febrer del 2007, especialment en relació a allò que afectava a les edats.

No sabem si va ser una estratègia ben pensada per copsar quina seria la reacció o senzillament una mostra més de la ineficàcia administrativa en el tema de la pirotècnia. El cert és que eren a un mes vista de l'inici de la festa de les Falles, amb epicentre a la ciutat de València, on 370 comissions organitzen multitud d'espectacles pirotècnics, alhora que milers de nens i adults encenen artificis pirotècnics de manera individual i sense formar part de cap entitat.

Igual que ja havia succeït quan l'Estat prohibí l'ús del tro de bac –el que esclata quan es llença contra el terra i que s'usa en les despertades falleres-, novament es va haver de rectificar per la pressió exercida per l'Ajuntament de la ciutat de València, les Corts Valencianes i la Junta Central Fallera. El dia 10 de març s'establia la moratòria d'aplicació de la normativa, que aplaçava el problema tres anys, temps que les diferents administracions haurien de fer els deures i resoldre el tema.

Enmig de la polèmica el Govern de l'Estat era preguntat el març del 2007 sobre si definitivament apareixeria una nova normativa per al disparament dels espectacles públics de focs artificials. En declaracions al portal www.piroart.com s'afirmava:

"estará lista previsiblemente a lo largo de este año". Aclaran que "si no está ya aprobada es porque los Ministerios competentes en la materia (de Interior y de Industria) están acordando los detalles de su redacción definitiva", si bien "existe el convencimiento de que tal regulación es necesaria".

Després de dos anys, la normativa de disparament segueix sent la mateixa. Sobren els comentaris.

Afectació de la Directiva europea a les festes de foc pirotècnic del nostre país

El Comitè Europeu de Normalització de la Unió Europea és l'òrgan que a nivell estrictament tècnic està desenvolupant la Directiva, que és una llei aprovada a tots els efectes. El CEN compta amb l'assistència de professionals pirotècnics dels diferents estats membres. En les reunions realitzades amb anterioritat al novembre de 2008 per part dels pirotècnics l'Estat espanyol havia assistit la Sra. Izaskun Astondo, fins fa poc temps presidenta de l'Associació de Fabricants i Distribuïdors de Focs Artificials de l'Estat espanyol, i pertanyent a una nissaga pirotècnica centenària amb seu a Euskadi. A partir de les reunions que van tenir lloc els dies 12, 13 i 14 de novembre, hi assistí un segon representant pirotècnic espanyol.

El text de la Directiva publicat el maig del 2007 és el definitiu. Per tant, el que fa aquest comitè tècnic és acabar de perfilar els requisits objectius que facilitin posteriorment la feina de l'aplicació de la normativa redactada a cadascun dels estats europeus membres.

Quins són els punts que més afecten a les festes del foc pirotècnic a Catalunya?

Marcatge CE

La Directiva europea regula essencialment la posada en el mercat dels productes pirotècnics. L'objectiu és aconseguir un marcatge unitari que s'ha denominat Marcatge CE. D'aquesta manera, es pretén que qualsevol artifici que circuli per la Unió Europea reuneixi unes garanties de qualitat i seguretat comunes.

Per tant, les empreses que són de proveïdores d'artificis pirotècnics per a les festes de foc pirotècnic a Catalunya hauran d'obtenir en un temps que es concretarà aquest marcatge CE. El producte que no tingui l'etiquetatge unitari no podrà ser comercialitzat.

Categories d'artifici

La Directiva europea afectarà a totes les categories d'artificis pirotècnics.

A principis del 2010 entra en funcionament per a les categories I-II-III. No per a la categoria IV, que és la dels professionals, que encara haurà de superar tot un seguit de controls addicionals, ni tampoc per a l'actual classe VIII, per a artificis usats en cinema, teatre i

espectacles com a efectes especials, que compta amb una ampliació dels seus treballs fins al 2013.

A efectes pràctics, fins a l'actualitat els artificis pirotècnics que són considerats des d'un punt de vista de patrimoni etnogràfic propis dels grups de foc catalans –carretilles, sortidors i fuets- pertanyen a les categories no professionals I-II-III, fins ara anomenades classes.

Regulació de l'execució dels espectacles pirotècnics

La Directiva no regularà la realització o execució dels espectacles, que seguirà depenent de cada estat. Ara bé, l'etiquetatge dels productes condicionarà el seu ús, especialment pel que fa a les distàncies en totes les categories, i pel que fa a les edats en els casos de les categories no professionals.

Edats mínimes

La Directiva és taxativa en aquest punt i augmenta l'edat mínima per ser usuari d'artificis pirotècnics.

Art. 7.1.

1. Los artículos pirotécnicos no se venderán ni se pondrán a disposición de los consumidores por debajo de las edades mínimas expuestas a continuación:

a) *Artificios de pirotecnia*

Categoría 1: 12 años.

Categoría 2: 16 años.

Categoría 3: 18 años.

b) *Otros artículos pirotécnicos y artículos pirotécnicos destinados al uso en teatros*

Categorías T1 y P1: 18 años.

Quadre comparatiu:	Classe I	Classe II	Classe III
Abans (i ara amb la moratòria)	8	14	18
Aplicació efectiva de la Directiva europea	12	16	18 (quedaria igual)

L'edat mínima per usar artificis pirotècnics passa dels vuit als dotze anys.

Aquest fet té una afectació clara sobre els grups de foc pirotècnic infantils, integrats majoritàriament per nenes i nens d'edats inferiors a l'establerta en la Directiva. També té la mateixa afectació sobre l'ús que es fa d'aquests productes la Nit de Sant Joan per part de la canalla.

Distàncies de seguretat

La nova Directiva estableix distàncies de seguretat mínimes per a cada artifici. En aquest sentit, l'Art. 12.3 explicita:

“En los artificios de pirotecnia figurará, además, como mínimo, la siguiente información:

Categoría 1: si procede, «para uso exclusivo al aire libre» y distancia de seguridad mínima.

Categoría 2: «para uso exclusivo al aire libre» y, si procede, distancia(s) de seguridad mínima(s).

Categoría 3: «para uso exclusivo al aire libre» y distancia(s) de seguridad mínima(s).

Categoría 4: «para ser utilizados exclusivamente por expertos y distancia(s) de seguridad mínima(s).

És a dir, s'incorpora la necessitat d'una distància mínima per als productes de categories no professionals, i s'afegeix a l'etiquetatge la distància mínima per als professionals que fins ara depenia de l'administració competent en l'autorització de l'espectacle. Com hem vist més amunt, l'administració estatal espanyola ha fet gala de la seva ineficàcia, a diferència per exemple de la basca.

A més, l'Annex 1. 5. estableix els metres mínims per a les categories 1, 2 i 3 en els següents termes:

“a) para los artificios de pirotecnia de la categoría 1, se deberán cumplir las siguientes condiciones:

i) la distancia de seguridad deberá ser igual o superior a 1 metro. No obstante, si procede, la distancia de seguridad podrá ser inferior.

b) para los artificios de pirotecnia de la categoría 2, se deberán cumplir las siguientes condiciones:

i) la distancia de seguridad deberá ser igual o superior a 8 metros. No obstante, si procede, la distancia de seguridad podrá ser inferior,

c) para los artificios de pirotecnia de la categoría 3, se deberán cumplir las siguientes condiciones:

i) la distancia de seguridad deberá ser igual o superior a 15 metros. No obstante, si procede, la distancia de seguridad podrá ser inferior”

Si fem una comparativa amb els productes de les actuals classes 1, 2 i 3, ens adonem que la nova Directiva afecta especialment les actuacions dels grups de foc pirotècnic integrats per adults, que habitualment usen productes de la classe 3. El fet d'establir una distància mínima de 15 metres deriva en una problemàtica evident cap als grups de foc, tant per als que mantenen els recorreguts tradicionals en els nuclis antics de les ciutats i pobles de Catalunya, com en els que realitzen correfocs en què és inherent que els participants ballin sota les espurnes dels balls de diables, bèsties i colles de foc.

Nivells sonors.

La Directiva també estableix limitacions sonores en els esclafits dels artificis pirotècnics, de més difícil avaluació en aquesta ponència.

Ara bé, l'annex 1.5.a. explicita que:

“ la categoría 1 no incluirá petardos, baterías de petardos, truenos ni baterías de truenos”

Confirma, per tant, que els fins ara grups infantils han d'usar artificis sense tro, pràctica que ja s'ha introduït en determinades poblacions, algunes de llarguíssima tradicionalitat en el món del foc pirotècnic, especialment arran de ser detectades patologies auditives per l'ús d'artificis amb tro.

Vies de treball

Des del nostre punt de vista es fa necessària incidir en el diàleg institucional entre el govern de la Generalitat de Catalunya i l'Estat espanyol, amb l'assessorament de tècnics procedents del sector pirotècnic i de l'administració pública, que es va iniciar durant l'hivern del 2008, per desenvolupar les vies o esclatxes potencials que ofereix la mateixa normativa europea.

En aquest sentit, hem de fixar la nostra atenció en les consideracions inicials. Punt 8:

“en el caso de las festividades religiosas, culturales y tradicionales de los Estados miembros, los artificios de pirotecnia fabricados por el fabricante para su propio uso y que el Estado miembro haya autorizado para su uso en su territorio no pueden ser considerados como puestos en el mercado y, por consiguiente, no están sujetos a las disposiciones de la presente Directiva.”

I consideracions inicials. Punt 10.

“El uso de artículos pirotécnicos y, más concretamente, el uso de artificios de pirotecnia va íntimamente ligado a costumbres y tradiciones culturales sensiblemente divergentes en los diversos Estados miembros.”

Aquestes dues consideracions reconeixen els fets diferencials vinculats a costums, festes i tradicions culturals que es donen en els diferents estats membres. Això no obstant, només exceptua explícitament l'ús singular quan és realitzat pel propi fabricant. En aquest sentit, els espectacles realitzats per pirotècnies fabricants del propi producte, tant en castells de focs, tronades, traques, entrades de processó i d'altres, estarien autoritzats en els contextos tradicionals esmentats encara que no comptessin amb el marcatge CE. Hem de tenir en compte, però, que a Catalunya encara resten tronades que no usen artificis pirotècnics fabricats pel fabricant, com és el cas de la tronada de Reus que ha conservat l'ús de morters atacats o plens de pólvora negra i connectats a través d'un regueró també de pólvora. Per tant, a diferència del que algunes informacions han apuntat, aquest cas local no està resolt.

Tampoc no és el cas dels grups de foc en què els actuant no són pas fabricants. Per tant, tenim un problema, que m'atreveria a qualificar d'important, a no ser que fem molt d'èmfasi en la via de legislació patrimonial redactada per les diferents administracions internacional, estatal i nacional. La UNESCO, l'Estat espanyol i la Generalitat de Catalunya tenen la normativa específica que hem analitzat més amunt en defensa de les festes tradicionals com a patrimoni immaterial, intangible i etnogràfic.

De manera paral·lela, el problema dels menors d'edat actuant en grups de foc podria treballar-se pe la via de l'Art. 7.2.:

“Los Estados miembros podrán aumentar la edad mínima prevista en el apartado 1 por motivos de orden público o seguridad pública. Los

Estados miembros podrán reducir esta edad para los profesionales del ramo o las personas que sigan una formación en el mismo.”

Aquest articulat focalitza la reducció encara més greu de les edats en circumstàncies especials que afectin la seguretat i l'ordre públic, però també obre una escletxa a través de la via de la formació. És el que en el llenguatge dels pirotècnics europeus s'anomena "training", i que habilita determinades persones per usar determinats artificis. En aquest sentit, la pertanyença de les nenes i nens a grups organitzats en què existeix una competència tècnica, podria contribuir a trobar una solució específica. Molt més difícil és la resolució del cas de la Nit de Sant Joan, a no ser que –per analogia a allò que puguin fer els valencians per Sant Josep- aquí ens hi puguem apuntar.

L'estat de la qüestió el febrer de 2009

Mentre els darrers dies –febrer del 2009- es preparava la manifestació d'ahir dia 7 de febrer que tingué lloc a Berga, a l'altra banda de la Mediterrània, a la ciutat italiana de Milà, tenien lloc les reunions dels WG –*working groups* / grups de treball- integrats per professionals pirotècnics d'arreu d'Europa per elaborar els informes tècnics que s'elevaran a la Comissió Europea de Normalització TC/212, també de caràcter tècnic. El Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya havia informat prèviament als representants pirotècnics espanyols dels requisits necessaris per adequar la Directiva europea al cas de les festes amb grups de foc pirotècnic. Per tant, el conjunt de pirotècnics europeus han pogut avaluar la situació del cas català.

En aquests grups de treball s'han constatat els següents punts:

- Que la Directiva europea està aprovada i, malgrat que ara determinats polítics es vulguin desmarcar, va comptar amb el vot favorable dels eurodiputats espanyols, entre ells catalans i valencians.
- Que més enllà que es puguin arribar a excepcionar dates concretes del calendari festiu, convé recategoritzar els artificis pirotècnics considerats patrimonials que usen els grups de foc – carretilles, sortidors i fuets-, de manera que passin de les actuals classes I, II i III a la classe d'artificis per a teatre i efectes especials. Aquest canvi de categoria elimina la problemàtica de les noves distàncies de seguretat establertes en els 15 metres. Per al teatre i efectes especials, la distància és de zero metres.

- Que aquest canvi de categoria, porta implícita una formació específica per als usuaris dels artificis, fet que a nivell pràctic ja realitzen en l'actualitat els grups de foc pirotècnic catalans i que en tot cas caldria estandarditzar.
- Que aquest canvi de categoria també permetria que la regulació tècnica final d'aquests artificis, es posposés fins a l'any 2013.

Aquest grup de treball de Milà va veure viable aquesta fórmula tècnica i la té prevista elevar a la CNE. Lògicament també caldrà tot el consens imaginable per part de tots els grups polítics i la coordinació necessària que no es va produir quan es va aprovar la directiva, perquè els informes tècnics favorables per perpetuar els artificis pirotècnics en els grups de foc catalans també siguin aprovats pels organismes polítics competents.

El grup de treball de Milà no va trobar solució per al tema de les edats, tot i que no va descartar continuar buscant les fórmules tècniques adients. Probablement per a aquest extrem serà indispensable recórrer a l'excepcionalització de determinades celebracions.

Sobre l'excepcionalitat de determinades festes

Confiam que arribin a bon port les declaracions polítiques que aquests dies s'estan produint en relació a emparar-se en el punt 10 de les consideracions inicials de la directiva europea:

"El uso de artículos pirotécnicos y, más concretamente, el uso de artificios de pirotecnia va íntimamente ligado a costumbres y tradiciones culturales sensiblemente divergentes en los diversos Estados miembros."

Els eurodiputats han de reconèixer, però, que aquesta frase és una consideració inicial i no un punt específic de l'articulat de la llei. Tot i així, existeixen dos antecedents normatius, un a Catalunya i un altre al País Valencià, que poden ajudar a desplegar la directiva europea.

Per una banda, la mateixa Generalitat de Catalunya va haver d'establir un catàleg de festes amb bous sense mort per garantir la seva continuïtat. Eren els anys vuitanta i es va demanar als diferents ajuntaments que acreditessin quins correbous eren fórmules festives patrimonialitzades i quins no. Així els ajuntaments que van acreditar la tradicionalitat de la seva festa, l'han mantinguda. Són especialment els casos de les Terres de l'Ebre i Cardona. Aleshores també va haver ajuntaments que van explicitar que determinats correbous no

responien a tradicions autòctones sinó que havien estat importats d'altres comunitats autònomes espanyoles.

D'altra banda, el 1999 la Direcció General de Minas, depenent del govern central, va emetre la Resolució de 22 de febrer, per la qual s'autoritzava provisionalment la fabricació i utilització del tro de bac. Aquesta resolució estatal va sorgir arran del front unitari que van fer les 370 comissions falleres de la ciutat de València, les d'altres localitats del País Valencià, i el sector pirotècnic professional, juntament amb els ajuntaments i la Generalitat Valenciana, davant del govern espanyol. La lectura de la resolució és d'especial interès per al cas que ens ocupa ara:

"El "tro de bac" es un artificio pirotécnico que viene siendo tradicionalmente utilizado dentro de las Fallas y otras festividades populares de la Comunidad Autónoma Valenciana. El llamado "tro de bac" es el petardo valenciano por excelencia y sin duda el más popular.

Considerando que la imposibilidad de utilizarlo supondría un grave detrimento para unas fiestas tan arraigadas en la cultura y tradición populares como las Fallas de Valencia, y que forman parte del patrimonio etnológico de esta Comunidad, rompiéndose una tradición que apenas ha evolucionado desde hace cien años, la Comunidad Autónoma Valenciana ha solicitado que por el Ministerio de Industria y Energía se autorice provisionalmente la utilización de este producto, al amparo de lo dispuesto en el artículo 17 de la Orden de 5 de diciembre de 1991 sobre catalogación de productos pirotécnicos ...

Por lo expuesto, esta Dirección General de Minas ha dispuesto:

Primero.-Se autoriza provisionalmente hasta el 31 de diciembre de 1999, la fabricación y/o utilización de los llamados "tro de bac", en la Comunidad Valenciana, limitado a los actos, fechas y con las condiciones que se determinan en la presente Resolución.

Segundo. La utilización de los "tro de bac", se limita a los actos festivos como las "despertaes", bajo la vigilancia de las Comisiones de Fiestas que extremarán las medidas de seguridad.

Cuarto.-Como condiciones adicionales de seguridad deberán cumplirse las siguientes:

4.3 En el uso:

Se restringe su uso a los actos festivos como las "despertaes", bajo la vigilancia de las Comisiones de Fiestas que extremaran las medidas de seguridad.

El reparto de las cajas que contienen los "tro de bac", se realizará por las Comisiones de Fiestas, con orden y en el exterior del edificio."

La influència del sector fester professional i amateur del País Valencià, molt especialment de les comissions falleres i de les empreses pirotècniques, que actua de manera col·legiada amb les institucions valencianes, amb especial menció a l'Ajuntament de València, serà sense cap mena de dubte una força que no es pot menystenir des de Catalunya ni des d'altres col·lectius de les terres valencianes. Massa sovint s'ha identificat la festa de les falles amb determinades posicions socials i fins i tot polítiques, i això ha conduït a una cert menysteniment especialment per part de determinats col·lectius. El cert és que el volum econòmic directe i indirecte que mouen és esfereïdor, i precisament aquesta circumstància va motivar tant la resolució del tro de bac del 1999 com la moratòria de l'actual directiva europea del 2007. Per tant, les actuals possibilitats de transposició són possibles gràcies a la força raonada que ells van realitzar el 2007.

Sobre el rigor en les afirmacions enmig de la polèmica

Aquests darrers dies han estat diversos els raonaments des de les entitats. El paraigua del patrimoni i de la tradició ha estat un dels arguments més esgrimits. Com hem vist és cert que hi ha poblacions amb una llarguíssima tradició avalada per documents històrics ben provats. La Patum de Berga, el Corpus de Barcelona –avui viu en les Festes de la Mercè- o el de Cervera –ara viu en l'Aquelarre-, i les Festes de Santa Tecla de Tarragona en serien exemples paradigmàtics.

Cal tenir present, però, que les festes afectades no tenen 800 anys d'història. A les notícies ens remetem, i en els casos més optimistes podríem arribar a parlar de més 600 anys, que no són pocs. Però moltes localitats no són ni centenàries sinó que han recreat la festa a partir d'altres exemples ben vius. Això no és ni millor ni pitjor, però cal ser rigorós en l'expressió no fos que algú acabés demanant l'acta acreditativa dels 800 anys d'història. Tampoc els mitjans de comunicació ni la classe política ha de deixar-se endur per la falta de rigor, i no han d'adulterar la història.

D'altra banda, també s'ha afirmat que la festa s'ha fet peti qui peti. Entenem la pressió que genera la directiva, però també hem de tenir present que això tampoc no és del tot cert. Com hem vist, les

autoritats han influenciat negativament en moltes festes dels Països Catalans, i de fet les prohibicions al llarg de segles en donen testimoni. Aquests dies algun patumaire ha dit que la festa sempre s'ha fet i que ningú no ha aconseguit prohibir-la, però ha obviat que la festa actual ha canviat progressivament al llarg dels segles. Arran de diferents circumstàncies, entre d'altres les prohibicions, la Patum va canviar un dels seus escenaris en la seva evolució, i el que avui podem veure a la plaça de Sant Pere i en altres indrets de la ciutat en els passacarrers, segles enrere també s'havia realitzat a l'interior del temple o en el decurs de la processó del Corpus. Potser aquelles decisions van capgirar el futur de la Patum, perquè probablement encara la van fer més popular. La mateixa circumstància succeïa amb els entremesos de les Festes de Santa Tecla de Tarragona, que havien estat representats a l'interior de la catedral i posteriorment expulsats. Algunes d'aquestes disposicions també tingueren un origen inicialment forani, aleshores papal, com el Concili de Trento en el segle XVI.

Finalment, els mitjans de comunicació, que aquests dies s'estan fent ressò de la directiva europea, en els darrers anys tampoc no havien ajudat a la festa amb foc pirotècnic, ja que n'han traslladat una imatge d'actes potencialment perillosos. En realitat, determinades informacions tendeixen a criminalitzar els festers, els actants, els pirotècnics i els mateixos industrials fabricants dels artificis emprats. Així cada any el dia de Sant Joan llegim en els diaris nacionals i estatals les estadístiques d'accidentats amb un to alarmant que probablement no contribueix a millorar la prevenció dels riscos potencials sinó que de vegades encara fa més atractives aquestes manifestacions.

Les administracions responsables de les autoritzacions i permisos han de ser exigents i alhora han d'actualitzar una legislació que té massa buits. Constatem, per enèsima vegada i després d'haver-ho fet els diferents agents implicats en el sector pirotècnic, que el govern de l'Estat ha estat incapaç de desenvolupar la Instrucció Tècnica Complementària (ITC) a què al·ludeix l'art. 131 del vigent Reglament estatal d'explosius del 1998, i que hauria de regular el muntatge i disparada d'espectacles pirotècnics. En el cas de la directiva europea no podem aplaçar la transposició tant de temps. Els gestors culturals implicats en els processos d'organització de festes i espectacles han de formar-se en aquesta matèria, que a hores d'ara s'evidencia com a molt més complexa que fa trenta anys. Els tècnics de seguretat i protecció civil, especialment els que treballen en el marc municipal, han de conèixer la matèria en què han de treballar per no acabar desembarcant en l'extrem de les exigències incompatibles. Els festers actants han de conscienciar-se que el gaudi personal no ha de comportar l'assumpció de riscos innecessaris, amb el convenciment

que des del compliment més estricte de les normatives de seguretat poden reduir una sinistralitat que mai no és benvinguda. Finalment, els espectadors que assisteixen als espectacles, a les actuacions i a les festivitats en què sovint hi són inclosos han de correspondre amb la resta d'agents implicats.

És important, doncs, que cadascun d'aquests agents implicats en les celebracions populars assumeixin la seva part de responsabilitat per tal d'arribar a una transposició de directiva europea a l'Estat espanyol que sigui tan modèlica com el decret basc de focs artificials o com el decret català de grups de foc. La unitat d'acció entre administracions, professionals, entitats i espectadors ens permetrà perpetuar l'olor, el color i el so de la pólvora, elements indissociables del nostre patrimoni etnogràfic més sentit.

Article preparat per a l'Associació Catalana de Municipis i Comarques i l'Ajuntament de Barcelona (presentada el 8 de novembre de 2008, i desenvolupada fins al 7 de febrer de 2009)

Jordi Bertran, és gestor cultural a l'administració pública des del 1985, autor del *Manual sobre el foc i la pirotècnia en les festes. El que cal saber per organitzar-les* (Generalitat, 2006), diable refundador del Ball de Diables de Tarragona el 1984, i ha saltat com a convidat amb els balls de diables de Les Borges del Camp, Reus, Sitges -Colla Vella-, Vilanova i la Geltrú i els Plens de la Patum de Berga.

ibertran@tinet.cat